

броні підвищеного рівня захисту, яка виготовляється з арамідних тканин, які відомі під назвою «кевлар», а у нас мають назву СВМ (ТСВМ), за спеціальною технологією.

Таким чином, використовуючи сучасні спеціальні засоби, ми забезпечимо оптимальне виконання вимог щодо забезпечення прав та свобод громадян і особливо дітей при охороні громадського порядку.

1. Про затвердження Правил застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку: постанова Ради Міністрів УРСР від 27 лютого 1991 № 49.
2. Хараберюш І.Ф. Спеціальна техніка в органах внутрішніх справ. Загальна частина: Навчальний посібник / І.Ф. Хараберюш. – Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2008. – 248 с.

Б.М. Головкін,
кандидат юридичних наук,
завідувач сектору
Інституту вивчення проблем
злочинності АПРН України

ПОТЕРПІЛІ ВІД КОРИСЛИВИХ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

За нашими даними 75-90 % осіб, які вчиняють корисливі насильницькі злочини становить молодь віком 14-35 років. Разом з тим, нині бракує кримінологічних знань про потерпілих від корисливих насильницьких злочинів. Виходячи з результатів авторського вибіркового узагальнення 1122 архівних кримінальних справ, розглянутих місцевими районними та апеляційними судами 12 областей України за злочинами, передбаченими статтями 115 п.п. 6, 11; 146; 186 (в частині дій, пов'язаних із насильством); 187; 189; 257; 289 КК України, а також формалізованого інтерв'ювання 362 засуджених злочинців, які відбувають покарання у 22 колоніях середнього і максимального рівнів безпеки спробуємо бодай частково заповнити дану прогалину.

Відповісти на питання: хто є потерпілими від аналізованої категорії злочинів спробуємо за матеріалами узагальнення судової практики, результати якої викладені у таблиці 1, 2.

Таблиця 1

Статтєво-віковий розподіл потерпілих від корисливих насильницьких злочинів

Стать Вік	Потерпілі від корисливих насильницьких злочинів за статтями КК України							
	115 п.6	115 п.11	146	186	187	189	257	289
Чоловіки	66,4 %	92,3 %	64,7 %	53,7 %	62,8 %	74,5 %	66,7 %	95,5 %
Жінки	33,6 %	7,7 %	35,3 %	46,3 %	37,2 %	25,5 %	33,3 %	4,5 %
До 18 років	1,6 %	-	23,5 %	19,0 %	15,4 %	15,2 %	4,7 %	-
18-24 роки	7,0 %	-	5,9 %	29,2 %	26,3 %	18,8 %	14,2 %	17,9 %
25-29 років	11,2 %	7,7 %	11,8 %	14,3 %	12,5 %	13,2 %	11,1 %	8,9 %
30-39 років	14,4 %	15,5 %	23,5 %	17,0 %	17,6 %	16,0 %	23,8 %	20,8 %
40-49 років	23,6 %	41,0 %	17,6 %	11,6 %	16,1 %	28,3 %	31,7 %	31,4 %
50-59 років	8,1 %	28,1 %	11,8 %	6,1 %	9,1 %	7,6 %	7,9 %	14,9 %
60 років і старші	34,1 %	7,7 %	5,9 %	2,9 %	3,0 %	0,9 %	6,3 %	6,1 %

Наведені значення показників можна прокоментувати наступним чином.

Розподіл потерпілих за соціальним становищем та родом занять засвідчив нерівномірну представленість різних соціальних груп населення. Це можна пояснити тим, що злочинці при плануванні нападів, скоріш за все, орієнтуються на рівень вірогідних матеріальних доходів потерпілих, від чого прямо залежить міра прибутковості злочинних посягань. Так, на раніше

Соціальне становище і рід занять потерпілих від корисливих насильницьких злочинів

Соціальне становище і рід занять	Потерпілі від корисливих насильницьких злочинів за статтями КК України							
	115 п.6	115 п.11	146	186	187	189	257	289
Робітники	1,5 %	-	-	11,5 %	12,3 %	1,8 %	1,6%	-
Службовці і керівники	3,8 %	7,7 %	-	2,0 %	4,6 %	9,4 %	4,8%	-
Учні і студенти	1,6 %	-	23,5 %	30,6 %	20,7 %	15,1 %	-	-
Незайняті трудовою (навчальною) діяльністю	8,7 %	-	11,8 %	23,8 %	17,6 %	15,1 %	6,3%	-
Пенсіонери	34,1 %	2,6 %	-	3,4 %	3,1 %	2,8 %	1,6%	-
Підприємці	16,6 %	48,7 %	29,5 %	6,8 %	9,9 %	28,5 %	38,1%	13,4 %
Власники і працівники фінансових установ	4,9 %	30,8 %	35,2 %	2,0 %	2,6 %	3,8 %	15,9%	4,5 %
Працівники сфери торгівлі і послуг	19,5 %	5,1 %	-	12,2 %	20,1 %	18,8 %	19,0%	20,8 %
Власники та водії автомобілів	4,5 %	-	-	6,1 %	5,5 %	0,9 %	9,5%	61,3 %
Інші (сфера незаконних послуг)	4,8 %	5,1 %	-	1,6 %	3,6 %	3,8 %	3,2%	-

виділеній нами умовній групі низькодохідних посягань (грабежі, розбої, вимагання та вбивства з корисливих мотивів) 15-30 % потерпілих були учнями і студентами навчальних закладів різних ступенів акредитації. Враховуючи це, говорити про прибутковість до третини грабежів, розбоїв та вимагань не доводиться. Такий стан справ пояснюється тим, що злочинці приблизно одного віку з потерпілими, нерідко вихідці з єдиного середовища, мають схожі матеріальні інтереси, уявлення про престижні речі. По убивствам з корисливих мотивів навпаки виділилась категорія пенсіонерів (34,1%), яких переважно вбивають заради заволодіння заощадженнями на лиху годину, пенсіями, іконами, предметами домашнього господарства, худобою, що вельми актуально у сільській місцевості, а також у межах депресивних територій. Другу позицію в структурі потерпілих від низькодохідних посягань посідають працівники сфери торгівлі і послуг 12-20%, що зумовлено обізнаністю злочинців про постійну наявність у них готівкових коштів, добової виручки, товарно-матеріальних цінностей споживчого призначення та недостатньою технічною й особистою захищеністю. Третє рейтингове місце посідають незайняті трудовою (навчальною) діяльністю, які стають жертвами ситуаційних вуличних посягань в умовах неочевидності. Сюди відносяться домогосподарки, безробітні, а також відверті маргінали, у яких відбирають будь-яке майно, що має певний вартісний вираз. За ними йдуть робітники, на яких найчастіше вчиняються напади у день виплати заробітної плати та традиційного після цього відвідування закладів алкоголізованого дозвілля. Чинне місце серед потерпілих посідають підприємці, що цілком зрозуміло з огляду на їх матеріальні статки. Інші соціальні групи населення становлять решту потерпілих.

Таким чином, аналіз соціального становища потерпілих від найбільш масових корисливих насильницьких злочинів (грабежів, розбоїв, вимагань, убивств з корисливих мотивів) не дає однозначної відповіді про очікувану потенційно вищу віктимність, пов'язану з рівнем матеріальних доходів і платіжездатністю окремих економічно активних та матеріально самодостатніх верств населення. Говорити про підвищену корисливо зумовлену віктимність учнів і студентів, незайнятих трудовою і навчальною діяльністю навряд чи правильно. Напевно тут дається взнаки елемент ситуативності вибору потерпілих. Разом з тим, відповідна представленість суб'єктів торгівельної сфери і соціального обслуговування, фінансової сфери, підприємництва, які працюють з готівкою та товарами споживчої групи якраз таки вказує на рольову віктимність зазначених суб'єктів ринкового господарювання. На найближче майбутнє припускаємо збільшення масштабності останньої тенденції, особливо в умовах соціально-економічної кризи.

Структурний розподіл потерпілих за ознакою соціального становища і родом занять в умовній групі високодохідних посягань (вбивств на замовлення, викрадення людей, бандитизм, незаконне заволодіння транспортними засобами) виглядає якісно іншим. Судячи зі значень показників таблиці 1, тут помітно переважають підприємці, частка яких коливається у межах 29-49 %. Даний факт пояснюється низкою чинників. У багатьох випадках підприємці економлять

на власній безпеці; намагаючись здешевити роботу силу – свідомо набирають криміногенно неблагонадійний контингент найманих працівників; залишають без належної охорони товарно-матеріальні цінності; ведуть тіньовий бізнес, що передбачає контакти з представниками криміногенних і відверто кримінальних кіл. Другу рейтингову позицію займають власники і працівники фінансових установ (за винятком незаконного заволодіння транспортними засобами) – 16-35 %. Хвиля новочасних розбоїв і грабежів проти фінансових установ відкрила несподівану істину – їх власники і працівники мало переймаються системою безпеки й охорони, особливо в умовах кризи, чим сповна користаються охочі до наживи у великих та особливо великих розмірах. Третє місце закріпилось за працівниками сфери торгівлі і послуг, що пояснюється раніше вказаними причинами. Окрім цього вирізнялась така соціальна група як власники та водії автомобілів, які страждають від зазіхань на транспортні засоби, а також діти (учні, вихованці навчальних закладів) підприємців, банкірів, власників великих капіталів, котрих викрадають з метою викупу чи примушення до вчинення певних дій в інтересах викрадачів.

Отже, на відміну від потерпілих умовної групи низькодохідних корисливих насильницьких посягань, вищевказана категорія потерпілих вирізняється підвищеною віктимністю і становить потенційну групу ризиконебезпечності від корисливих насильницьких посягань, що має враховуватись при визначенні адресності віктимологічної профілактики.

Краще зрозуміти *критерії вибору* певних осіб в ролі потерпілих допоможуть результати інтерв'ювання засуджених корисливих насильницьких злочинців. На питання: «З чого Ви виходили при виборі потерпілого?», отримані наступні відповіді: з достовірної інформації «навідників» – 26,8 %, вибір здійснювався спонтанно за візуальною оцінкою зовнішності та враховуючи відсутність свідків – 24,0 %, потерпілий виставляв напоказ своє багатство або «смітив грошима» – 15,2 %, припущення про матеріальні статки, виходячи з характеру роботи – 14,9 %, особистої упевненості про наявність значних коштів – 8,0 %, за чутками про наявність грошей – 7,5 %, переконаності у неспроможності потерпілого чинити опір (одиноке проживання, похилий чи неповнолітній вік) – 3,6 %.

З наведеного можна зробити загальний висновок: злочинці передусім ведуть пошук грошовитих потерпілих, які, доречі, до останнього не здогадуються, що потрапили у поле зору кримінальних інтересів корисливо вмотивованих осіб. Завдання нападників якомога ближче підібратись до наміченої жертви і застати її зненацька, зломати волю до супротиву засобами випереджального насильства. Буває, що жертва своєю необачною чи навіть провокаційною поведінкою спрощує зловмисникам досягнення злочинного результату. За нашими даними 15,2% нападників розцінювали передзлочинну поведінку потерпілих як провокаційну, коли останні ніби експонували себе злочинцям, які були поруч. Зазвичай йдеться про нетверезе позерство у розважальних закладах, надмірне витрачання грошей на пригощання нових знайомих, у тому числі жінок легкої поведінки, демонстрація фінансових можливостей, запрошення додому для продовження застілля тощо. Як видається, саме провокаційна поведінка здатна дійсно продукувати або викликати до дії раніше виношувані мотив і намір збагатитись за рахунок легкодоступної жертви.

Тепер щодо особливостей *прийняття та виконання рішення* про вчинення корисливих насильницьких злочинів. Проведене інтерв'ювання засуджених корисливих насильницьких злочинців з даного питання свідчить про завчасність і продуманість прийняття рішень про злочинне посягання, однак при цьому можливість їх реалізації більшістю винних ставиться у залежність від наявності надійних співучасників та сприятливих зовнішніх обставин. Так, 40 % опитаних визнали завчасність прийнятого рішення, його безумовність, цілеспрямований пошук під його виконання матеріально привабливих потерпілих. Втім, більшість (60%) злочинців вказали на умови, за яких вони остаточно наважились на виконання рішення: коли заручились підтримкою інших співучасників, які їх переконали у мінімальному ризику невдачі і несприятливих наслідків – 50,1 % та коли безпосередньо на місці події особисто переконались у сприятливій обстановці – 9,9 %. Причина цьому досить проста: попереднє рішення приймається в умовах остаточної невизначеності і ризику. Наперед достеменно невідомо наскільки сприятливо складуться зовнішні обставини в момент посягання, як протікатиме ситуація в плані розкриття уразливості потенційного потерпілого, чи поталанить застати його зненацька, щоб убезпечити самих нападників від ризику рішучого опору, який ставить під

загрозу не тільки кінцевий результат (успішність заволодіння чужим майном), а, що головніше, містить потенційну небезпеку для їх життя й здоров'я.

У цьому контексті не маловажно було з'ясувати яким чином корисливі насильницькі злочинці оцінювали ситуацію вчинення посягання. Інтерв'юювані ув'язнені злочинці на дане питання відповіли так: як сприяючи реалізації запланованого посягання (все складалось так, як і прогнозувалось) – 29,3%, спочатку складалась сприятливо, але в останню мить з'явилися непередбачені складнощі – 30,1%, від самого початку все пішло не так, як прогнозувалось – 19,1%, ситуація не мала особливого значення і не впливала на кінцевий результат – 16,3%, перешкоджала виконанню плану – 5,2%.

Як бачимо, до 60 % злочинців покладались на сприятливу ситуацію вчинення нападу, що за раніше встановленими даними передбачає вечірньо-нічний час, безлюдне (малолюдне) місце, розрахунок на невтручання третіх осіб та неготовність потерпілих чинити опір, захищатись. Разом з тим, близько 40 % злочинців відверто зневажали несприятливими умовами, навіть діяли наперекір ситуаційним обставинам, що свідчить про гіперактивну цілеспрямованість, яка зазвичай, виникає у стані алкогольного сп'яніння чи наркотичного збудження, при наявності зброї, коли у складі групи є досвідчені рецидивісти. Все це вкупі породжує особливе почуття колективної сили і рішучість будь-що довести намір до кінця.

Р.С. Алімов,
*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника кафедри
адміністративного права та адміністративної
діяльності Донецького юридичного інституту ЛДУВС,
підполковник міліції*

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У СФЕРІ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

Ефективність діяльності ОВС у сфері профілактики правопорушень серед неповнолітніх значною мірою залежить від форм та методів, які використовуються для здійснення цієї діяльності.

Форми діяльності ОВС з профілактики правопорушень – це сукупність однорідних за своєю правовою природою та характером груп дій, які провадяться з метою виявлення та усунення причин та умов вчинення неповнолітніми правопорушень, а також здійснення корекції поведінки неповнолітніх, що складають «групу ризику».

Вибір конкретної форми діяльності або їх сполучення залежить від багатьох факторів: видів профілактики (загальна або індивідуальна), обставин (об'єктивних та суб'єктивних), які обумовлюють вчинення неповнолітніми правопорушень; об'єктів та суб'єктів профілактики тощо.

Форми діяльності ОВС у сфері профілактики правопорушень серед неповнолітніх можна розподілити на організаційні, тобто ті, що не спричиняють правових наслідків, і правові, які спричиняють юридичні наслідки [1, с. 223; 4, с. 11].

До безпосередньо організаційних можна віднести роз'яснювальну роботу серед неповнолітніх, правову агітацію та пропаганду, правове виховання, організаційну допомогу громадським об'єднанням, взаємодію із засобами масової інформації, підготовку кадрів, підготовку науково обґрунтованих рекомендацій і пропозицій щодо удосконалення діяльності ОВС у сфері профілактики правопорушень серед неповнолітніх та їх впровадження у практичну діяльність тощо. Значне місце посідає узагальнення й розповсюдження позитивного досвіду, набутого ОВС у цій сфері шляхом проведення різних зборів, семінарів, нарад, конференцій. Усі ці дії безпосередньо не породжують правових наслідків, але усі вони впливають на організацію та здійснення діяльності з профілактики правопорушень серед неповнолітніх.